

TUDOMÁNYOS SZEMLE

Szilveszteri párbeszéd

Az új esztendő nem csupán a lapszerkesztés bonyolultabb összefüggéseiben ösztönöz mérlegkészítésre és tervezésre. Szilveszter előtt a rovatvezető is meditatálni kezd változó feladatairól. E nagyobb gond különben sem választható el a kisebbtől. A *Korunk* és rovatai együtt alakulnak az idők sodrában. Azonos tényezők munkálnak tartalmi és formai fejlődésükben, ez azonban természetesen senkit sem mentesít a sajátos tennivalók kijelölésétől. A dialógus egyébként is kötelez: időről időre önmagunkkal is vitáznunk kell, hogy céljainkat egybevevük a teljesítményekkel, és hozzáidomítsuk őket egy szüntelenül alakuló világ igényeihez.

Egyik múlt évi számunkban (3) a filozófia hasznáról írtam, több és jobb eredeti bölcséleti tanulmányt sürgettem. Nem vállalkozom most arra, hogy érdemben elemezzem, mi valósult meg mindebből. A mérleg kedvezőbb is lehetne. Persze, a lelkes felhívások sohasem pótolták egyének és kutatócsoportok kitartó munkáját. Az élet pedig nem vár, nem áll meg, amíg egy-egy feladatot maradéktalanul teljesítünk. Új szükségletek jelentkeznek, igen gyakran kapcsolatban a még nem hiánytalanul kielégítettekkel, hogy újabb erőfeszítésekre sarkalljanak.

A *Korunk* s e rovat programját mindig a funkcionalitás jegyében, a romániai magyarság korszerű művelődésének követelményei szerint próbáltuk megfogalmazni. Arra törekedtünk például, hogy a kitekintést a világba, a különböző irányzatokkal és nézetekkel folytatott párbeszédet is lehetőleg a honi sajátosságoknak megfelelően, az *itt és most* felismert tennivalókkal összhangban biztosítsuk. Ezek a szempontok vezetnek most is.

A *Korunk* arculatát és szerepét — említett cikkemben — a mennyiségileg és minőségileg örvendetesen gyarapodó lapkultúránk keretei között vizsgáltam. A jelzett biztató folyamat azóta sem torpant meg. A fejlődés azonban új problémákat szül, és megfelelő megoldásokat követel. Most egy intézményekben, kifejezési lehetőségekben gazdagodó nemzetiségi kultúra összképét, benső tagolódását és arányait kell újragondolnunk. Az ösztönösség, a *laissez faire, laissez passer* kényelmes magatartása összeegyeztethetetlen a népi elkötelezettséggel. A társadalmi-erkölcsi felelősség arra int, hogy választ keressünk művelődésünk mai és holnapi útjának, irányának kérdésére.

Például.

Belenyugodhatunk-e az eddig túlnyomó részben irodalomközpontú művelődés és közvélemény egyoldalú tájékozódásába? Megfelel-e a korszerűség követelményeinek az az önismerés és az az öneszmélés, amelyet eddig főként íróink és költőink nyújtottak?

Nem azt kívánom kétségbe vonni, hogy Kalliópé és Polühümnia anyanyelvünkön megszólaló kegyeltjei szolgálták, illetve szolgálhatják-e a romániai magyarság önkifejezését. Vitaikozni legfeljebb azon lehet, hogy miként töltik be ezt a szerepet, nem feledkezve meg természetesen arról sem, hogy az irodalom, a művészet értéke nem redukálható (holmi durva és túlhaladott egyszerűsítéssel) pusztán közvetlen társadalmi hasznosságára.

Másról van itt szó. Másfajta „önrevizióra“ van ma szükség. Tudjuk, a magyar művelődés egyik sajátossága nyilvánult meg abban az igen jelentős — gyakran más tudatformákat is pótló — funkcióban, amelyet az irodalom, különösen pedig a költészet töltött be a társadalmi-nemzeti aspirációk tudatosításában. Ez a vonás nyilván bonyolult, de meghatározható történelmi adottságok vetülete, terméke. Persze, az irodalomnak, a költészetnek e rangos, sőt kiváltságos helye nem azonosítható valamilyen kizárólagos monopóliummal. Hogy csak a két világháború közötti romániai magyar szellemi életre utaljak, kétségtelen, hogy Kós Károly, Tamási Áron, Kunz Aladár, Kacsó Sándor, Kemény János, Bartalis János, Nagy István, Tompa László, Salamon Ernő, Szabédi László, Méliusz József, Horváth Imre, Szemlér Ferenc, Dsida Jenő, Karácsony Benő, Berde Mária, Kovács György, Szentimrei Jenő, Reményik Sándor és sok más kortárs — különböző eszmei alapállásból és más-más művészi szinten — „vallotta és vállalta“ a történelmi sors, a kisebbségi lét következményeit. És nem hiányoztak azok sem, akik e létnek bölcséleti, etikai, politikai és szociológiai elemzésére vállalkoztak. Ideológiai jellegű irányzatokról, felfogásokról lévén szó, persze szigorú kritikai értelmezésre van szükség, amikor számba vesszük ezt a hagyatékot. Márpedig ezzel nem késlekedhetünk tovább!

A *Korunk* tett egyet-mást a közelmúltban mellőzött vagy szűkkeblően értékelt írók és költők örökségének újrafelfedezéséért. Adósságunk a két világháború közötti Erdély bölcséleti-társadalomtudományi gondolkodásának modern marxista elemzésében azonban egyre nyomasztóbbá válik. A transzvilvanizmusnak, Tavasz Sándor „kisebbségi etikájának“, a bizonyos „kisebbségi szociológiának“, az *Erdélyi Fialatok*, az *Erdélyi Múzeum*, a *Magyar Kisebbség* és a *Hitel* társadalomfeltáró tevékenységének objektív számbavétele nem várthat sokáig magára. És éppen így válik sürgetőbbé e korszak marxista vagy a marxizmushoz közel álló kutatóinak monografikus feldolgozása.

E terület különben sem terra incognita számunkra. Tóth Sándor számba vette a *Korunk* szociológiai munkásságának bizonyos vonatkozásait. Imreh István felelevenítette már a bálványosváraljai szociográfia érdemeit. Elkészült egy-két államvizsga-dolgozat is az *Erdélyi Fialatok*-ról, Tavasz etikájáról. De hány fehér folt van még szellemi életünk térképén, hány méltatlanul elhallgatott, érdemes tudóst kell megismernünk és megismertetnünk.

Most, hogy a romániai tudományosság készülő történelmi áttekin-tése napirendre tűzte a hazai magyar szociológia történetének megírását, az intellektuális felfedezés izalmában olvasom újra Somló Bódog, Aradi Viktor, Ágoston Péter és Braun Róbert könyveit és tanulmányait. A társadalomtudományi gondolkodásnak, a szociográfiai úttörésnek, a haladó irodalmi és szociológiai törekvések egységének (gondolok például Ady

és a galileisták vagy Somló Bódog kapcsolataira) milyen gazdag tárháza vár évtizedek óta kibányászásra. Olyan örökség ez, amely a román—magyar tudományos kölcsönhatások szempontjából is rendkívül tanulságos. Hogy csak egy talán kevésbé ismert példát említsék: Braun Róbert közel állt Dimitrie Gusti iskolájához. És itt nem csupán egy, a feledés homályába vesző múlt feltámasztásáról van szó. E tradíció közvetlenül a mához szól, mai tennivalóink elvégzésére kínál hasznosítható tapasztalatokat.

E mulasztások s e feladatok nyilván nemcsak engem nyugtalanítanak, hanem sürgetően jelentkeznek számos kutató tudatában. A beérett szükségletek kikövetelik a maguk jussát. A figyelem mindinkább e problémakörre irányul. Talán nem véletlen, hogy e számunkban közölhetjük Dankanits Adám okos megjegyzéseit az egyoldalú irodalomcentrizmus veszélyéről, Fuchs Simon és Bescsky Andor cikkét Aradi Viktorról.

A tennivalók tudatosulása csupán bizonyos szellemi előfeltételeket biztosít, még e sokoldalúbb, összetettebb kultúrpolitikai koncepció sem hozza meg magától a várt eredményeket. Gyakorlati intézkedésekre van szükség. Gondolom, a magyar nemzetiségű dolgozók tanácsai — helyi és országos viszonylatban — foglalkozhatnak e kérdésekkel is. Bátoríthatnák, támogathatnák a kutatást és a közlést. A kiadói keret megteremtése pedig parancsoló szükségességű. Am a maga helyén és a maga eszközeivel mindenki megteheti (tegye is meg) a magáét. A történelmi, filozófiai és szociológiai tanszékek munkatársai vegyék ki részüket a munkából. Ha meg is kell küzdeniük azzal a handicappal, hogy ifjúságunk legtehetségesebbjei eddig inkább a műszaki és orvosi főiskolák, illetve magyar nyelv- és irodalomtudományi tanszékek felé orientálódtak, akad még jóképességű, lelkes hallgató, aki szívesen vállalkozna arra, hogy szemináriumi vagy államvizsga-dolgozatának témáját e tárgykörből válassza. Ha csak könyvészeti előmunkálatokat végeznek, az is nagy segítség. De nyilván többre telik majd erejükből.

Ami a *Korunkat* illeti, az új évben megkülönböztetett figyelmet akarunk fordítani népünk tudományos önismeretére. Tematikai tervünk tengelyébe bölcséleti, erkölcsstani és társadalomtudományi örökségünk újrafelmérését kívánjuk helyezni annak érdekében, hogy ezek az értékek is művelődésünk differenciálódását, a jelzett egyoldalúság felszámolását segítsék elő — a kor igényeinek megfelelően. Ha annak idején Braun Róbert, Ágoston Péter, Aradi Viktor és társaik előbb Spencer, Durkheim és Steinmetz elméleteit és módszereit alkalmazták, majd később a történelmi materializmus erősödő vonzásában közeledtek a honi valósághoz, ha a két világháború között folyóiratunk köré csoportosult szociológusok és publicisták az adott színvonalon és szűkre szabott lehetőségek között tették ugyanezt a tudományos szocializmus eszmei vértetében, most rajtunk a sor. Ne csak ismerlessük és méltassuk a megújuló marxizmus nemzetközi eredményeit; gyümölcsöztessük is őket szocialista nemzetiségünk öntudatának szolgálatában.

Szilágyi Emília

Raymond Aron *Les étapes de la pensée sociologique* című munkájának olvasása közben

Raymond Aron közel négy évtizedes munkásságában központi helyet foglal el a társadalomtudomány lehetőseinek kérdése, különösen a szociológiai és történelmi ismeretek tudományos koeficienseinek, objektivitásuk és értékük határainak a problematikája. Aron, aki az újkantianus filozófia és a marxista gondolkodás oldaláról közelítette meg a szociológiát, a társadalomtudományok metodológiájának és logikájának átható, lényegretörő elemzője volt és marad. Tevékenységét hiperkritikus szellem hatja át, anélkül, hogy a nihilista szkepticizmus túlzásainak hibájába esnék. Nem szociológus a szó szűk értelmében, de nem is elvont metodológus, aki kívül állna a való élet idő- és térkoordinátaín. Éppen azért, mert — akárcsak általa nagyrabecsült mestere, Max Weber — a maga drámai valóságában éli át a jelenkort, folytonosan felveti a kérdést: milyen úton lehet adekvát módon megismerni a problémákat, s mögöttük a társadalom (és az ember) természetét, amely végeredményben kitermelődjük.

A hagyományos filozófia, jelen esetben a társadalom- és történelemfilozófia megoldásai nem elégítik ki, mint ahogy — érzése szerint — egyetlen kritikai szellemet sem elégíthetnek ki. De egyáltalán a humán tudományok és elsősorban a szociológia megadhatja-e a várt megoldásokat? Mi valójában a szociológia? Vajon olyan ellenőrzött és egyetemesen elfogadott ismereteket tartalmaz-e, mint amelyeket a természettudományok szolgáltatnak? A különböző eszmei rendszerek, amelyek szociológia címen forgalomban vannak — így a *szintetikus* (általános, globális) *szociológia* a maga erőteljes filozófiai irányulásával (amilyen a marxista szociológia), vagy az *analitikus-empirikus* szociológia (amilyen az amerikai szociológia) —, a társadalmi valóság megismerésének egymáshoz közeledő szintjeit képviselik-e, és milyen mértékben vezetnek ezek a szociológiák a valóság teljes vagy részleges, tudományosan autentikus megismeréséhez?

Az ilyen kérdésekre adott minden feleletnél szükségképpen a forrásokhoz, a modern szociológia eredetéhez kell visszanyúlni — állítja Aron. Azzal érvel, hogy a szociológiai kutatás és elmélkedés mai fejlődési szakaszát nem lehet megérteni másként — s úgy gondoljuk, ebben teljesen igaza van —, csakis a napjainkig megtett történelmi fejlődés ismeretének prizmáján keresztül. A jelenkori szociológusok — írja — „bizonyos értelemben nyilvánvalóan örökösei és folytatói” Marxnak, Comte-nak, Durkheimnak, Webernek és így tovább, vagyis lényegében a múlt századi és az e század eleji társadalmi gondolkodásnak.

De miért helyeznők a szociológia kezdeteit a XIX. századba — miként azt Aron teszi —, amikor köztudomású, hogy már Arisztotelész is végzett értékes

◆ *Kétnapos tudományos értekezlettel, széles körű részvétel és országos érdeklődés jegyében indult útjára egy új intézmény: az ifjúság kérdéseivel foglalkozó kutatási központ.*

A fővárosban november végén megtartott értekezleten 8 általános előadás és 93 szakbeszámoló hangzott el, ez utóbbiak 8 különböző osztályba szakosítva-csoportosítva. Ezek a számok önmagukban is arról tanúskodnak, hogy az új intézetnek kezdettől fogva sikerült nagy érdeklődést kiváltania. Az értekezlet jellege megfelelt az intézmény szervezési koncepciójának: kis számú státusbeli saját kutatóval, de nagyszámú külső munkatárssal kíván dolgozni. Az intézet szervezeti és működési elve a pluridiszciplináris kutatás. Szociológusok, pedagógusok, pszichológusok, jogászok, orvosok vettek részt a munkálatokon; tudományos kutatók, egyetemi és középiskolai tanárok, ifjúsági vezetők, az ifjúság egyes kérdéseivel érintkezésbe kerülő hatóságok képviselői jelentkeztek közvetlen tárgyismeretre épült dolgozatokkal, hozzászólásokkal.

Íme a szekciók témakörei: A városi és falusi dolgozó fiatalok; Az iskolások; Az egyetemi ifjúság; Az ifjúság soraiiban végzett politikai-nevelő tevékenység; A mass-media, az esztétikai nevelés és az ifjúság; Az ifjúság kérdései vizsgálatának módszertana; Az ifjú család és az ifjúság pszichofiziológiai fejlődésének kérdései; A fiatalok bűnözés kérdései.

◆ A múlt év decemberében tartották meg Bukarestben az Akadémia és a Nemzeti Filmarchívum közös rendezésében az 1968-as évi filmtudományi értekezletet. A megbeszélések

krónika

középpontjában a romániai néma film történetének problematikája állott. Megvitatták a romániai filmográfia elkészítésének elvi és gyakorlati kérdéseit. Bevezetésül *Ion Cantacuzino és B. T. Ripeanu a nemzeti filmográfia, a film-történetírás kutatásának alapproblémáiról és eredményeiről* értekezett. A kérdésnek az erdélyi filmgyártásra vonatkozó részét Jordáky Lajos terjesztette elő; felhívta a figyelmet arra, hogy a kolozsvári Janovics-féle filmgyártás (1908—1930) eredményeként 68 film készült.

A filmográfia módszertani megoldásával foglalkozott S. Matei, aki a bibliográfiák elkészítésében kialakult gyakorlatot ajánlotta. Több mint tíz tanulmány hangzott el a romániai film- és mozitörténet részeredményeiről. Ezek közül négy közlés erdélyi vonatkozásokat taglalt. D. Andrițoiu a Hunyad megyei tájakon készült filmekről olvasott fel tanulmányt; Kádár Bogárka a francia operatőrök közreműködésével készült első kolozsvári film (Sárga csikó) jelentőségét és a Janovics és Patkó-filmgyár közötti együttműködést méltatta; Gheorghe Bodea az Erdélyben 1918 előtt játszott román filmek sajtóvisszhangjával foglalkozott; I. Sirbuș az Aradon meghirdetett, de be nem mutatott Aurel Vlaicu-film (Végzetes repülés) kulisszatitkainak ismeretében a filmtérjesztők és mozitulajdonosok üzleti fogásairól számolt be.

Az értekezlet napirendjén a filmesztétika is szerepelt. Az előadók az általános esztétikai kérdések mellett felmérték a filmnek mint művészeti műfajnak esztétikai fejlődését, és a művészi-kritikai szempontok szükségességét hangsúlyozták a néma filmek értékelésében.

politikai, jogi jelenségekre vonatkozó szociológiai elemzést? Aron nagy elővigyázattal megfogalmazott válasza erre a kérdésre lényegében helyesnek tűnik: a XIX. század jelenti azt a momentumot, amikor „a társadalmi mint olyan tematizálódik“, kialakul fogalomrendszere. A szociológia mint a társadalomban élő ember évszázados önreflexiójának és önelemzésének láncszeme kifejez „egy nem radikálisan új, de radikalizmusában eredeti szándékot: a tulajdonképeni tudományos megismerést, a természettudományok mintájára“, abból indulva ki, hogy az ember uralkodik a társadalmon és saját történelmén. A szociológia Aron professzor szemében olyan vizsgálódás, „amely a társadalmat mint olyant tudományosan akarja felfogni, a személyközi kapcsolatok elementáris szintjén ugyanúgy, mint a nagy egységek — osztályok, nemzetek, civilizációk — makroszkopikus szintjén...“

Raymond Aron a könyv bevezetőjében és a későbbi elemzésekben feleletet kíván adni az említett kérdésekre. Vizsgálódását a felé a megállapítás felé tereli, amely szerint a szintetizáló és történelmi szociológia — a marxista és a comte-i —, valamint az annyira elterjedt analitikus-empirikus szociológia között a kontinuitás elemei mutatkoznak. Ebben a könyvében implicite, de más alkalommal nagyon is explicite fogalmazza meg azt, hogy hisz a társadalmi valóság objektív megismerésében, az olyan rész tudományban, amely ideológiai, erkölcsi jellegű értéktételeket tartalmaz.

*

A társadalminak mint olyannak a vizsgálata és tudományos megismerésének bevallott szándéka Aron szerint a modern szociológia megalapítói — Montesquieu, Comte, Marx, Torqueville —, továbbá munkásságuk folytatói — Durkheim, Pareto, Weber — műveiben ölt testet, e hét gondolkodó munkáiban, akik „szellemi portréját“ megrajzolja a Gallimard kiadásában 1967-ben megjelent nagyméretű, de tömör stílusú könyvének két részében. A szerző figyelmeztet arra, hogy ez nem a szociológia történetének átfogó bemutatása, csak azoknak az előtérben levő alakoknak a rajza, akik megteremtették a modern szociológiát, illetve azoké, akik követték őket.

Nincs itt helye annak, hogy megvitassuk, mennyire teljes vagy sem az Aron összeállította névsor, mennyire helyes a válogatás. Azt viszont le kell szögeznünk, hogy a Sorbonne professzora kizárólag csak a történelmi, általános szociológiai rendszerekre utal, s szándékosan megkerüli az empirikus szociológia kezdeteit, egy Le Playt például, akiről egyébként maga Aron is megállapítja, hogy a jelenkori szociológia egyik jelentős forrása. A bemutatott alakok egyébként a legismertebb kézikönyvekben, compendiumokban is rendszerint úgy jelentkeznek, mint a szociológiatörténet egyes irányzatainak élén álló egyéniségek. Az Aron-féle válogatás indokoltabbnak tűnik, mint a Parsons-é, de kevésbé teljesnek, mint a Gurvitché. Csak sajnálhatjuk például (a szerző minden magyarázata ellenére), hogy Saint-Simon vagy Spencer hiányzik ebből az arcképcsarnokból, pontosab-

ban: hiányzik a róluk alkotott *aroni kép*. Hiszen az egész kötet — banális megállapítás — valójában nem más, mint a szociológiai eszmék történetének tükröződése a francia gondolkodó személyiségének, tehát létszéméletének, ideológiájának látószögén keresztül.

Ezt a megállapítást a legmagasabb akadémiai szinten kell érteni, abban az értelemben, hogy mindegyik fejezet objektív információt ad az elemzett szerző életéről, művéről, a művei körül kialakult vitákról, olyan ismertetéseket, amelyek — talán mondanunk sem kellene — a szövegek alapos elemzésére épülnek. Éppen ezért hasznos a könyv a tájékozódás szempontjából mindenki számára, aki meg akar ismerkedni a szociológia történetével. De a „személyiség-képletet”, amelynek megformázására a művek leírása és elemzése irányul, végső fokon az határozza meg, hogy ki is Aron, az ember, a gondolkodó, a tudós, és az, hogy mi az, amit hisz.

Éppen ezért a Sorbonne szociológusa, ez a józan elme (aki mellel még mélyes szomorúsággal van tele) nem lép fel azzal az álprofesszori, felületeskedő és hiábavaló igényrel, hogy teljes objektivitással, maradéktalanul rekonstruálja a múlt eszméit. Jól tudja (s ezt be is vallja), hogy saját személyiségünk átszűri, megrostálja és átcsoportosítja mások eszméit (akárcsak a múlt tényeit) bizonyos értéktételeknek — vagyis bizonyos ideológiának — megfelelően.

Bár számos lényegbevágó kérdésben kialakított meggyőződése elvlasztja Max Weberrel, mégiscsak az ő szellemi rokona, s így természetes, hogy a kötetben felvázolt arcképek közül — legalábbis első olvasásra úgy tűnik — a „burzsoázia Marxának” nevezett gondolkodó szellemi portréja a legsikerültebb. „Webernél — írja — a harcnak és a hatalomnak marxi és nietzschei inspirációjú filozófiája összefonódik az egyetemes történelem szemléletével, amely egy bővületlenül megfosztott világhoz és egy leigázott, legfőbb erényeitől megfosztott emberiséghez vezet... Max Weber nem annyira a sikert és a hatalmat helyezte minden dolog fölé, mint inkább a bátorságot ahhoz, hogy dacolni lehessen az olyan emberi állapottal, amelybe azok kerülnek, akik elutasítják a vallásból vagy a politikai ideológiákból táplálkozó illúziókat... , akik dogmatikus jellegű tulajdonítanak a dogmatizmus elutasításának... , akik az értékek ellentmondásos jellegét végleges igazságnak tartják, akik, végül, nem ismernek semmit a résztudományokon és a szigorúan önkényes választáson kívül” (az értékek közötti választásról van szó). A Weber-féle relativizmus elvetette dogmatikus szemlélet — folytatja Aron — áthatotta századunk diktatúráit, „de el kell ismernünk, hogy Max Weber a maga elkötelezett filozófiájával szükségképpen nem nyújt biztosabb védelmet a barbarizmus visszatérésének veszélye ellen. A charizmatikus vezér, úgy, ahogy azt Max Weber értette, védelmi pajzs kell hogy legyen a névtelen bürokrácia egyre szélesebb körű uralma ellen”. Ugyanakkor Aron kiemeli: „Megtanultuk, hogy jobban féljünk a demagógok ígérgetéseitől, mint a racionális megszervezés banalításától.”

Hiszünk, hogy ezek a sorok nemcsak portré-jellegek, hanem ugyanakkor erőteljes vonalakkal dom-

◆ *Korunk-találkozó — hirdették Nagyváradon decemberben a plakátok, ez a 300 ember részvételével lezajlott összejövetel azonban sokkal többet jelentett, mint olvasók és szerkesztők szokványos találkozását, véleménycseréjét. Jobban illet volna rá a Korunk-matiné megnevezés, hiszen a vers és próza közvetítésével megszólaló negyvenkét éves történelem nemcsak tanulságos volt mindnyájunk számára, hanem maradandó művészi élményt is nyújtott. A szép sikert egyrészt a helyi Művészeti és Művelődésügyi Bizottságnak, az Ady Endre Irodalmi Körnek, másrészt a lokes-önzetlen, az előadóművészetben szép hagyományokkal rendelkező nagyváradi színészeknek köszönhetjük. Alljon itt, elismerésül, egész olvasóközönségünk előtt, a szervezők és közreműködők teljes névsora: Bathó Ida, Czike László, Dankó János, Fekete Attila, Halasi Erzsébet, Halasi Gyula, Kakuts Ágnes, Lavotta Károly, Miske László, Nagy Sándor, Oláh Ferenc, Oss Enikő, Rácz Mária, Szele Péter, Vándor András, Varga Vilmos, Vásárhelyi Katalin.*

téka

Benkő Samu

Bolyai János vallomása

Bolyai János hagyatéka matematikai munkáin és Údvtánán kívül rengeteg apróbb-nagyobb feljegyzést, gondolatörredéket tartalmaz. A szerzőt, a korszak szellemi képének avatott kutatóját ez az összefüggően mindmáig feldolgozatlan anyag vonzza, s egyben ennek az anyagnak a jellege, töredékessége szabja meg feldolgozásmódját is. Benkő Samu a Bolyai-életmű problémakörei szerint csoportosítva dolgozza fel anyagát, s elemző vizsgálódásai nyomán így bővülnek ki eddigi — sok lényeges kérdésben hézagos — ismereteink Bolyai János tragikus életéről, társadalmi és bölcséleti nézeteiről. A szerző jó érzékkel választja el egymástól a lényeges mondanivalót tartalmazó szövegrészeket a fedezet nélküli, amorf gondolat-szikráktól, s hatol egyre mélyebbre. Az így kiegészülő Bolyai-életműből a fegyelmezett pontossághoz szoktatott matematikai lángelme képe egy lírai hevülettel áradó egyéniség képével teljesül ki. (Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1968.)

Kis magyar stilisztika

Négy szerző: Bartha János, Horváth Tibor, Józsa Nagy Mária és Szabó Zoltán közös munkája, amely valóságos beдекkerül kínálkozik az irodalomkedvelő s szépségeit nemcsak élvezni, hanem érteni is kívánó olvasó számára. „Célünk és szándékunk — mondja a szerkesztés és összehangolás munkáját végző Szabó Zoltán —, hogy a stilisztikai ismeretekkel bővítsük az irodalmi műveltség körét.” E célt szolgálja a két részből álló kötet, amely először tömör és

borítja ki a szerző önarcképét is, annak az embernek az arcvonásait, aki magát úgy jellemzi, mint „késői ivadéka”-t a liberalizmusnak és egy olyan szociológiai iskolának, amelyet egy se nem optimista, se nem pesszimista, hanem „tartózkodó, a szkepticizmus árnyékát magán viselő” össz-szemlélet jellemez. Olyan szkepticizmus ez, amely többek között abból a — nyilván metafizikus — hiből táplálkozik, hogy létezik a struktúra, az emberiség természetének és viselkedésének stabil szerkezete, amely a racionalizálható alkotóelemek mellett irracionális konstánsokat is magába zár, olyanokat, amelyek az előre nem látható jönnek vagy rossznak a forrásai a történelemben.

Ezek után érthető, hogy a francia szociológus miért nevezi utópikusnak a marxista szociológiát, amely szerinte afelé hajlik, hogy „elismerje az óhajtott vagy mindenesetre elkerülhetetlen katasztrófákat”. Ez a megfogalmazás jól kifejezi Aron globális álláspontját a jelenkori marxizmussal szemben, de nem általában Marxszal szemben, éppen ezért egyoldalú, fogyatékos. Figyelembe kell vennünk ugyanis, hogy a marxizmus — az aroni szöveg igazolja ezt — állandóan kísértette a francia szociológust, aki a harmincas években csaknem eljutott annak elismeréséig — mint írja —, hogy „A tőke egyszer s mindenkorra elítélte a kapitalizmust”. „És én — folytatja Aron — szinte anélkül, hogy akarnám, állandóan nagyobb érdeklődést tanúsítok A tőke rejtelmei, mint Alexis de Torqueville prózája iránt” (ez utóbbit egyébként legközelebbi ideológiai rokonának érezte). Aron elfogadja egyes marxista tételek kétségbevonhatatlan tudományos, metodológiai szerepét — ilyen például a műszaki-gazdasági szerkezet szerepe a társadalom fejlődésében —, és hangsúlyozza, hogy a modern szociológiát megalapító három iskola — a liberális, a pozitivistá és a marxista — közül az utóbbinak „volt a legnagyobb sikere, ha nem is az előadótermekben (megjegyezhetjük: a tőkés országokban), de a történelem színpadán”.

Raymond Aron, amikor analitikusan áttekinti a szociológia fejlődési szakaszait, nem ad végleges választ a cikkünk elején jelzett kérdésekre, s különösen nem arra, hogy a szocialista országokban uralkodó szintetikus és történelmi szociológiának vannak-e közös elemei a Nyugaton elterjedt empirikus szociológiával. *Ideiglenes*, de nem önkényes választ azonban mégis találunk könyvében. Hisz a társadalmi valóság objektív, kritikai megismerésének lehetőségében, tehát abban, hogy az egyéni és kollektív tevékenységet és különösen a politikai akciókat ilyen vagy olyan mértékben racionális alapokra lehet helyezni. Hisz egy objektív szociológia lehetőségében és részleges valóságában még akkor is, ha az „értékítéletekkel van tele”, mivel a szociológusnak meg kell tudnia különböztetni a sarlatánt a becsületes embertől, a konzervatívát a forradalmártól. De a szociológia csak akkor tud válaszolni az emberi tevékenység alapvető problémáira, ha felveti az emberi létezés kérdéseit, és tudományos eszközökkel próbálja megoldani azokat. Egyébként a társadalmi kutatás-

ban a technikai-metodológiai oldal jelentőségének és a vele kapcsolatos aggályoknak az eltűlése az egzisztenciális problémák rováására természetlenné teszi a tudományt, s oda vezet, hogy „egyre több pénz és időt fordítanak mind kevésbé érdekes állítások egy-egy pontosabb igazolására“ (*Dix-huit leçons sur la société industrielle*. Paris, 1962. 17).

Befejezésül meg kell jegyeznünk, hogy Raymond Aron történelem- és társadalomszemléletét végső fokon a pesszimizmus hatja át, olyan pesszimizmus, amely hasznosan érvényesíthető a dogmatizmus elensúlyozására, de nem alkalmas arra, hogy egy építő jellegű elképzelés alapjává váljék. Kénytelen elismerni, hogy az összes társadalmi tanok közül a marxizmus érte el a legnagyobb sikereket „a történelem színpadán“, s ez — úgy gondoljuk — annak köszönhető, hogy a marxizmusban a pozitív, a konstruktív oldal van túlsúlyban. A marxizmus olyan társadalmi elmélet volt és marad, amely a maga eszményeivel széles körű, a haladást előmozdító, alkotó tevékenységre tudja mozgósítani a tömegeket.

Ion Aluás

Bibliotheca Corviniana

Az UNESCO támogatásával jelent meg az a tudományos és műszaki jellegű kiadvány, a *Bibliotheca Corviniana* (Magyar Helikon, 1967), mely a Mátyás király híres könyvtárára vonatkozó tudományos kutatás összefoglaló eredményeit és a fennmaradt hiteles corvinák ismertetését tartalmazza. Klaniczay Tibor a reneszánsz jellemzésével felvázolja a történeti hátteret, amelyben az akkori Európa egyik legnagyobb könyvtára létrejött. Csapodi Csaba a könyvgyűjtemény történetét, valamint a ma is létező, azonosított corvinák leírását adja, Csapodiné Gárdonyi Klára pedig a corvinák írásformáját, művészi díszítését és a kötetekből reprodukált 143 színes táblát elemzi. A pompás kivitelezésű munka elkészítéséhez segítséget nyújtottak mindazok az európai és amerikai múzeumok, gyűjtemények és könyvtárak, amelyekben ma corvinák találhatóak.

Annak érzékeltetésére, hogy az eredeti Bibliotheca Corviniana milyen értéket képviselt, hadd idézzük Brassicanus német humanista megjegyzését, aki 1525-ben Budát meglátogatva, a könyvtárról a következőket írja: „Megnéztem valamennyi könyvet. De mit mondjak, könyveket? Ahány könyv, annyi kincset láttam ott... Annyi volt itt a görög, valamint a héber kötet, amelyeket Mátyás király Konstantinápoly eleste és sok más görög város pusztulása után vásárolt össze mérhetetlen pénzen... Annyi volt itt a régi és az újabb latin könyv, .. mint tudásom szerint sehol.“

E szép kiadvány készített arra, hogy a legújabb kutatások tükrében felidézzük a könyvtár történetét, és megvizsgáljuk, mit is tartalmazott a reneszánszkori Európa egyik leggazdagabb és legszebb könyvgyűjteménye.

pontos összefoglalást nyújt a stilsztika történetéről, főirányairól, vizsgálja a művészi stílus tényezőit (a nyelv zeneiségét, a szóhasználatot, a szóképeket, mondatszerkezeteket), második részében pedig sikerült stilsztikai elemzéseket nyújt Balassi, Gyöngyösi, Csokonai, Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady, Tóth Árpád, József Attila, Illyés Gyula, Méliusz József, Horváth Imre és Szemlér Ferenc egy-egy verséről, végül néhány műfordításról is. A könyv hasznos segédeszköz, s reméljük, sikerül majd felhívnia a figyelmet a stilsztikai vizsgálódás fontosságára. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

David Riesman

A magányos tömeg

Jobb későn, mint soha! Az eredeti 1950-es megjelenésétől elég sokat várattott magára a fordítás, holott az utóbbi évtizedek egyik legnépszerűbb szociológiai műve ez a „kivülről irányított életforma“ oly időszerű problematikáját hasznosan elemző nagy esszé, amelyből kiolvasható, hogy „a félelem a reménységet csak rövid időre és csak statikus társadalmakban képes visszazsírítani“. A manapság elég sokat emlegetett „félműveltek szórakozásaival“ összefüggésben is szokimondó: a televízió előtti időszak „időtöltési alternatíváit“ sem tartja kevésbé riasztónak. A tömegkommunikáció időszakában jó lesz alaposabban betekinteni azokba a mechanizmusokba, amelyek kialakulnak, mihelyt az emberek hajlamossá válnak arra, hogy egymással és a környező világgal csak a hírközlés intézményesített csatornáin keresztül tartásuk fenn kapcsolataikat. „A kényszerű izolálódást“ az „előre gyártott

társas életben“ is érdemes átgondolni Riesenman gondolatfalkasztó fejtegetései fényében. (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1968.)

Leonardo Castellani —
Luciano Gigante

6 August Istoria bombej atomice

Mennyit írtak már az atombomba történetéről! S milyen keveset tudunk még mindig róla... Az olasz szerzők tényközlései nem sokkal gyarapítják a világraszóló esemény tudomány- és politika-történeti irodalmában jártasabb olvasó ismereteit. De érdekesen csoportosítanak. S könyvük nagy erénye a kivételesen gazdag fénykép-dokumentáció (210 lap csupa foto, jó magyarázó szöveggel!); csak azt fájlatjuk, hogy oly gyengén sikerült a képek reprodukálása. (Editura politică, 1968.)

Kériné Sós Júlia

Diákévek, diáksorsok

A fiatalon elhunyt kitűnő szerző egyetlen könyvében tanári tapasztalatait és megfigyeléseit rendszerezte, hogy az ifjúság- és iskola-szociológia szempontjából közhasznúvá váljanak. Anyaggyűjtése indítékáról ő maga mondja: „Sok tanár gyűjti növendékei életének dokumentumait — leveleket, önéletrajzokat, dolgozatokat, s megőrzi saját feljegyzéseit is. Ezt tettem én is, eleinte minden cél és terv nélkül, de megőrizve mindazt, amit egy-egy diák egyéniségére vagy sorsára nézve fontosnak találtam. Már kötetnyi iratot rakosgattam, amikor megtudtam, hogy amit én feljegyzésnek nevezek, azt a társadalomtudomány esettanulmányként tartja nyilván... A kérdőívek

Marlianus, Volterra Biblioteca Guarnaci

Magyarországon is felvirágozott, és a XV. század elején a Kárpát-medence és Nyugat-Európa között e téren a különbség fokozatosan csökkent, majd teljesen megszűnt.

A reneszánsz új divatot vezetett be: a fejedelmek, királyok, kormányzók udvari díszéhez most már hozzátartozott a remekbe készült kódexekkel berendezett könyvtár, valamint az udvari tudósok jelenléte. Ebben a korszakban Európa-szerte felmérhetetlen értékű könyvgyűjtemények keletkeztek, mint például a Mediciek, Sforzák, Estek, az aragóniai ház, Vencel német és cseh király, valamint az Anjouk bibliotékái, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Zsigmond német császár és magyar király Budán is létesített könyvtárat, könyvei azonban utódai alatt

Ausztriába kerültek. A budai könyvtárakra a dalmát partvidék és Szlavónia közvetítésével érvényesülő olaszországi minta hatott. A könyvkultúra itteni fejlesztői között elévülhetetlen érdemeket szerzett Vergerio, az itáliai humanizmus egyik legjelesebb képviselője, továbbá a dalmát partokról származó Vitéz János váradi püspök, akinek könyvtáráról kortársai azt jegyezték fel, hogy „kevés olyan latin nyelvű könyv létezett, ami neki meg ne lett volna“. De unokaöccse, a költő Janus Pannonius hasonlóképpen értékes könyvtárat szervezett Pécsen, amely különösen latin és görög könyvekben volt gazdag.

Mátyás uralkodásának elején a trón két támaszpillére, a király tanácsadói Vitéz János és Janus Pannonius voltak. Vitéz, a király tanítómestere, olyan jól megtanította Mátyást latinul, hogy a külföldi követek valószággal csodálták szép stílusát és választékos beszédmodorát. Nem kétséges hát, hogy a XV. század két nagy humanistája nagymértékben hozzájárult a király könyvtáralapító tevékenységéhez, és csaknem biztosra vehető, hogy e téren a kezdeményezés is nekik tulajdonítható.

A Bibliotheca Corviniana szervezésében három szakot lehet megkülönböztetni. Az első 1464-től 1472-ig tartott. Az ajándékba kapott könyvek mellett megkezdődött a rendszeres könyvvásárlás. A könyvtár szervezésében a két tudós humanistán kívül nagy szerepe volt Galeotto Marziónak, az első hivatalosan is kinevezett könyvtárosnak. E szakasz az állomány hirtelen megnövekedésével ért véget, ami azzal magyarázható, hogy Vitéz János és Janus Pannonius részt vettek a királyellenes összeesküvésben, kegyvesztetté váltak, és gazdag könyvtáraikat a király lefoglalta. Janus Pannonius görög könyveinek beolvasztása vezetett el a görög kódexek számának nagymértékű gyarapodásához.

A második szakasz 1472-től 1485-ig, Mátyásnak Bécsbe való bevonulásáig számítható. Ennek kezdetén érkezik Budára a Hess nyomda, de csak rövid ideig működik. Az első években a gyarapítás lelassult, de Mátyásnak aragóniai Beatrixszal kötött házassága lényeges fordulatot jelent a könyvtár fejlesztésében. Most az olasz befolyás még jobban megerősödött, a vonzás forrása azonban nem Nápoly, amint várni lehetne, hanem Firenze volt. E város szellemi életének egyik jeles képviselője Ficinus, a neoplatonista akadémia megalapítója, állandó kapcsolatot tartott fenn Budával. A könyvtár tulajdonképpen gondozója, átszervezője, hírnevének megalapozója e szakaszban Corvin János nevelője, Taddeo Ugoletto. Ugoletto a király megbízásából Firenzébe utazott, és ott éveken át könyveket másoltatott. Mint a görög nyelv és műveltség jó ismerője, sok görög auctor művét beszerezte, és így az ő tevékenysége a görög állomány gyarapodásának második szakaszát jelentette.

A könyvtár fejlesztésének utolsó szakasza Mátyás bécsi bevonulásától (1485. június 1.) haláláig tart. A cél most már az, hogy a budai könyvtár felülmúlja a legnagyobb európai könyvtárakat. Ezért a korábbi szerényebb díszítésű kódexeket, kéziratokat felváltják a legismertebb firenzei mesterek (Attavante dei Atta-

tültengése és túlértékelése idején gondoltam arra, hogy a közösségek tanulmányozásában az interjúmódszer mellett nagyobb teret lehetne adni a pontos megfigyelésnek, a gyűjtött és rendszerezett közvetlen tapasztalatoknak. (Tankönyvkiadó, 1968.)

Szilágyi Júlia

Jonathan Swift és a húszadik század

Az Ifjúsági Könyvkiadó kismonográfia-sorozatának második kötetét a már címében is jelzett célkitűzés jellemzi: feltárni és közvetíteni a Gulliver utazásai szerzőjének az időszerűségét, sőt maiságát. A szerző a Swift-irodalom egyes kérdéseiben tájékozottan, egyéni álláspontot foglalva el, rajzolja meg a dublini esperes életútját és pályaképét. A közzismert Gulliver utazásai mellett a Hordómesét, A rőfös leveleit, az Írországi röpiratokat is bemutatva hozza közel az olvasóhoz azt a Swiftet, aki pályája csúcán azonosulni tud az elnyomott ír nép harcával, aki a polgári haladásért fizetendő árat már akkor észreveszi, amikor az emberiség még csak az első részleteket törleszti, akit egyszerre fűt a kíméletlen igazmondás vágya és a fájdalom az emberért, s aki szemléletében is modern, osztva a mai irodalom legjavának az emberiségért vallott felelősségét és aggodalmát. (Ifjúsági Könyvkiadó, 1968.)

I. D. Suctu

Revoluția de la 1848—1849 in Banat

A bánssági 48-as mozgalmak történetének korábbi részleges feldolgozásaira (magyar, román és német irodalomra) támaszkodva és azokat saját önálló

téka

kutatásaival is kibővítve, a szerző átfogó képet rajzol a bánsági forradalmi események e fontos fejezetéről. Könyve egyes fejezeteiben, bőségesen felhasználva Vukovics Sebő mind ez ideig feldolgozatlan levéltárának anyagát, lépésről lépésre haladva rajzolja meg a bánsági románság megmozdulásait, amelyeknek központjában a demokratikus forradalmár Eftimie Murgu áll. Akárcsak a szerző korábbi munkái (így a bánsági irodalmat áttekintő Literatura bănăţeană de la început pînă la unire, melyet annak idején I. Tóth Zoltán méltatott), ez is számot tarthat a román-magyar történelmi és művelődési kapcsolatok kutatóinak beható érdeklődésére. (Editura Academiei R.S.R. 1968.)

Zilahy Lajos

A Dukay-család

Memoár-irodalmi témát regényalakban dolgozni fel hálás és kifizetődő vállalkozás. Ennek tudatában írta meg Zilahy Lajos nagyigényű családregényét, mely a Bécsi Kongresszustól (1814) a népi demokratikus rendszer kibontakozásáig (1948) három kötetben követi egy európai jelentőségű mammutbirtokos arisztokrata család (tulajdonképpen a Károlyiak!) történetét. A „zilahyas“-an könnyű olvasmány szűrőjén sok jó gondolat is átszivárgott. Így — noha társadalomkritikája legtöbbször vásári petárdák pukkanására emlékeztet csupán, és legfeljebb sivalkodó, nevetésre készítő riadalmat okoz — a két világháború lélektanát apró epizódok felvillantásával sok helyütt nagyon találóan rajzolja meg. Bár a főúri vagy éppen uralkodói hálószerobatitkok áporodott levegőjéből kissé túl mélyen lélegzett be, pozitív hő-

vanti, Baccardi, a Giovanniak és mások) kezéből származó reneszánsz mesterművek. A lapszéli díszek között megjelentek Mátyás király szimbolikus jelvényei: a homokóra, méhkas, hordó, gyűrű, sárkány, kút, csillagászati éggömb, továbbá Mátyás és Beatrix arcképe.

A könyvtár berendezését, Naldo Naldi dicsőítő hangvételi munkájából, az Ugoletto könyvtárosságának idején fennálló állapotokra vonatkozóan ismerjük. A könyvtár Mátyás budai palotájának a Dunára

Missale Romanum. Bruxelles, Bibliothèque Royale

néző keleti oldalán, az első emeleten, magas boltozatú helyiségben, a királyi kápolna szomszédságában volt elhelyezve. Később egy másik helyiséggel bővült. A teremben két üvegmozaikos ablak között állt a király aranszövésű takaróval letakart heverője. A falak mentén körös-körül három sorban futó aranyozott polcokon voltak kiállítva, első táblájukra helyezve, a kódexek, mégpedig szak-kérdések szerint csoportosítva „csillogó, ragyogó aranyozott címeres bőrkötés-

ben vagy piros, zöld, kék, lila selyem-bársony kötésben aranyozott, ezüst, zománcdíszes veretekkel, csatokkal“.

Címerrel a corvinákat Ugoletta látta el, az akkori kor divatja szerint mintegy a tulajdonos *ex libris*-eként azokra is címert festetett, melyeken eredetileg nem volt. A corvinák mintegy negyedének címerfestőjét és díszítőjét a szakirodalom „Mátyás király első címerfestő“-jének nevezte el. További 25 fennmaradt corvinában egy másik címerfestő stílusa is felismerhető.

A polcokon a könyveket a por ellen színes-aranyos szövésű függönyök védték. A polcokra ki nem állított kódexeket a polcok alatt álló, zárt szekrényekbe helyezték el. A teremben az olvasók háromlábú székeken ülve tanulmányozhatták a műveket.

A legtöbb könyv vásárlási helye Olaszország volt. A szakkutatás azonban joggal állítja, hogy a könyvtár részére Budán is másoltak és festettek könyveket. Noha erről egyetlen kolofon sem tanúskodik, mégis a humanista Oláh Miklós megemlékezése e tekintetben minden kétséget kizár: „Hallottam elődeimtől — írja az érsek —, hogy Mátyás király, amíg élt, mindig mintegy 30 írnokat foglalkoztatott, akik közül én az ő halála után többet ismertem... Vezetőjük volt a dalmát Felix Ragusanus, akit mint öreg embert magam is ismertem...“

A corvinák eredetileg selyem-, bársony- vagy bőrkötésben készültek, és közülük a bőr bizonyult a legidőtállóbbnak. A kötéstáblákba először vaknyomással a budai könyvkötő műhely matricáinak sorozatát nyomták be, majd az így nyert mintázat egy részét aranyozással díszítették. A táblákon gyakori Mátyás címere. A selyem- és bársonykötésű könyvek lapjainak élet aranyozással és színes virágokkal ékesítették, de gyakran az aranyozásnak saját mintája is van (poncolás).

A kézzel írott kódexek esetében a *scriptor*, a másoló először finom vonalakkal kijelölte a pergamenen a szövegtükör határát, majd hasonló módon megvonalmazta a sorokat, és mindezt bizonyos hagyományos előírások, esztétikai követelmények, a szöveg hosszúsága és a könyv nagysága szerint végezte. A betű formája, amellyel az így előkészített lapokat teleírta, korok szerint változott. A corvinák betűtípusa rendszerint az Olaszországban kialakított ún. „humanista antiqua“ és a „humanista gotico-antiqua“, de megtalálhatók bennük az összes jellegzetes írástípusok.

A corvinák másolóinak — legalább részben — a nevét is tudjuk. Ugoletta Firenzében, a már említett költői ihletettségű Naldo Naldit bízta meg a könyvtár számára dolgozó négy *scriptor* ellenőrzésével. Az ismertebbek között szerepel Petrus Cennius, Antonio Sinibaldi, Ioannes Marcus Cynicus és mások.

A könyvek díszítését gyakran maguk a másolók végezték el, de ez a feladat inkább az ún. *illuminátorok*ra hárult. Mivel fő törekvésük a változatosság volt, hiszen a reneszánsz művészetnek ez az egyik alapvonása, azért nincsen két díszített lap, amely teljesen egyforma volna. A motívumok fő forrása rész-

téka

seit olyan rokonszenvesen emberinek ábrázolja, hogy mindvégig fenn tudja tartani érdeklődésünket a cselekmény iránt. A Nagyszalontán született s New Yorkban élő ősz író hű maradt hajdani önmagához; már-már best-seller igényű regénytrilógiát tett olvasói részalárára. (Fórum, 1967—1968.)

Autóbusz és iguána Mai amerikai elbeszélők

23 mai amerikai író 23 novelláját kapja kézhez az olvasó. Köztük néhány már nálunk is ismert, megszeretett író: John Updike, Truman Capote, Jack Kerouac, Tennessee Williams. 23 novella, ugyanannyi színfolt a mai amerikai világból; különös világ, szorongással, feszültséggel, féktelenséggel, de nélkül költészettel teljes is. A hétköznapiabb történetektől a nosztalgikus tájakig, a már-már romantikus meséig, az együttgyűiek világától a féktelen, de tisztalelkű beatekig és széltozó fiatalokig terjed a témák és hősök skálája. A novellák művészi értékét rangjelzi, hogy — amint az életrajzi jegyzetekből megtudhatjuk — az amerikai irodalom leghaladóbb, legjobb, világsikereket aratott és díjakat nyert íróinak műveiből állt össze ez a válogatás. (Európa, 1968.)

Petru Maior

Scrisori și documente inedite

Nicolae Albu gyűjtötte össze, rendezte sajtó alá és látta el bevezetéssel az Erdélyi Iskola egyik jeles képviselője, Petru Maior kiadatlan leveleit és a rá vonatkozó történeti okmányokat 1785-től 1809-ig. A bevezetésben a kiadó helyesbít több Petru Maior életével kapcsolatos hibás adatot. Kimutat-

téka

ja például, hogy — az eddigi felfogással ellentétben — *Marosvásárhelyen tanulmányait nem az egykori református kollégiumban, hanem a piaristáknál végezte, a kolozsvári líceumnak pedig sohasem volt tanulója. A román, latin és magyar nyelvű dokumentumok és levelek főként régeni és görögényi papságának korát ölelik fel, részben rávilágítanak a közte és az akkori balázsfalvi püspök, Ioan Bob közötti ellentétek okaira is. A latin nyelvű okmányokat Floarea Fugariu, a magyar nyelvűeket Demény Lajos fordította románra.* (Editura pentru literatură, 1968.)

Radu Florescu

Arta dacilor

A dák nép művészetének jellege, általános vonásai a hazai ókori történelem egyik legizgatóbb problémája. E művészet tiszta képletének meghatározása azért nehéz, mert benne nagymértékben érvényesülnek a déli, a görög-trák hatások, de azért is, mert beleolvad a korszak általános, ún. Latène-kultúrájába. A szerző a leletanyag alapján először a dák művészet ősi elemeit igyekszik megállapítani, s azt a neolitikus- és bronzkorba visszanyúló geometrikus formákban, a Nap-motívumokban, a megalitikus szobrokban találja meg. Ezután az agighioli, poianai, krajovai, poroinai kincsleletek nagyszerű művészetét, a városépítés helyi formáit, az ötvösművesség (fibulák, csikszentkirályi kelyhek), pénz- és agyagművesség alkotásait tárgyalja. A második rész a leletek katalógusát, a harmadik a legszebb darabok illusztrációit nyújtja. Első kísérlet ez a dák művészet rendszerbe foglalására és egységes bemutatására. (Editura Meridiane, 1968.)

ben az előző századok, főként azonban a klasszikus ókor művészete volt, melyet különösen a lapdíszítésben az ötvösművesség hatására különböző ékszer- és gyöngymotívumokkal egészítettek ki. A mindegyre visszatérő díszítőelemek közé tartoznak a stilizált növények, indafonatok, arabeszkek és a meztelen gyermekalakok, ezek az ókori eroszokra emlékeztető ún. puttók.

A mű kezdőbetűjének, iniciáléjának díszítése, szinte kötelezően, a könyv szerzőjének képzeletbeli vagy hiteles portréját ábrázolta. A kódexek dekoratív művészetéhez tartoztak ugyancsak a reneszánsz szellemének jegyében a görög-római és keresztény hagyományból ihletődő szimbolikus elemek, mint például Marsyas és Apolló alakja, mely az új platonizmus eszméjének megfelelően, a szellem mindenhatósága győzelmének a jelképe volt; a virágos mezőn pihenő őz, mely az isten után vágó lelket jelentette. A legszebb corvinák a kor híres művészeinek, Attavante és tanítványának Boccardino Vecchiónek tehetségét dicsérik.

„A fény és a pompa, a kódexek gazdag köntösben való megjelenése csak az értékes tartalom méltó kerete volt“ — állapítja meg tanulmányában Csapodi. A Bibliotheca Corviniana nem volt könyvmúzeum, hanem „a szellem nagy alkotásainak tárháza, a tartalmi értékek kedvéért összehozott könyvtár“. E célkitűzéshez igazodott a gyűjtési, a beszerzési elv is. Mátyásnak és tanácsadóinak szándéka szerint benne nem annyira a korabeli művek kaptak helyet, mint inkább azok a munkák, amelyek a reneszánszkor felfogása szerint az emberiség közkinccseit, legnagyobb, legméltóbb alkotásait képviselték. Következésképpen az alkalmi iratok, vallási és szertartási könyvek, a kor tudományosságát képviselő munkák mellett első helyen a görög és latin auctorok, az ókori világban élt egyházatyák és a keresztény irodalom első századai alkotásainak összegyűjtése volt a fő cél. A humanista eszmény megkívánta a görög műveknek latin fordításban való beszerzését is. Ezért különös jelentőségük volt a translatoroknak, emandatoroknak és magyarázóknak.

Mennyi lehetett a Bibliotheca Corviniana állománya? Pontos adataink a könyvek számáról nincsenek, a becslések pedig korok szerint változtak és gyakran túloztak. Míg a XVII. században a kötetek számát 50 000-re tették, később egyesek csupán 4—500 darabról beszéltek. Az összes eddigi ismereteinket mérlegelve Csapodi a könyvállományt 2000—2500 kötetre becsüli, de ez a szám nem foglalja magában Beatrix királynő külön 50—100 könyvet tartalmazó, valamint a királyi kápolna és a káptalan 6—800 kötetet számláló könyvanyagát. Ezekkel együtt a budai palota könyvgyűjteményei 3000 kötetre becsülhetők. A kötetek száma azonban nem azonos a művek számával, hiszen egy-egy kötet több munkát is tartalmazhatott. A fennmaradt vagy hitelesen ismert művek száma 650-re tehető. Ezen az alapon Csapodi a királyi könyvtár (a Corvina és a Beatrix-gyűjtemény) állományát az 1490 körüli időszakban 4—5000 műre

becsüli, ami azt jelenti, hogy valóban megközelítette a humanista értelemben vett „teljesség“ fogalmát. Az itáliai könyvtárak kivételével, a Corvinával egyetlen akkori európai könyvgyűjtemény sem versenyezhetett.

A fennmaradt hiteles corvinák

Mátyás halála után a gyarapítás lényegében megszűnt vagy egészen jelentéktelen volt, mégis a könyv-

téka

Mihai Marinescu—Ștefan
Fătulescu

Constantin Miculescu

E könyvben egy nagy román fizikus élete és munkássága tárul elénk, azé az emberé, akinek céljai közé tartozott a fiatal fizikus-nemzedék tanítása, de szülőfalujának felemelése is. Az olvasónak alkalma nyílik megismereni Miculescu nemzetközi visszhangot kiváltó tudományos sikereit. A könyv írói számos információt gyűjtöttek össze a nagy tudós életéről és munkásságáról, hazánk tudományos életének egyik előfutáról. (Editura științifică, 1967.)

Lászlóffy Csaba

Boszorkánykör

A költő harmadik verseskötete nem témáiban, de a verseket összekapcsoló sajátos gondolatiségében és művészi hangvételében egy ciklus egységével áll előttünk. Ezekben a versekben a fogamzást elindító köznapi élmény észrevétlenül telitődik, s az olvasó egyszerre csak azon veszi észre magát, hogy a gondolatilag tárguló kör mindannyiunk életét egybeöleli. Az előző kötetek sokféle hangja (s éppen ebből magyarázható bizonytalankodása) után a költő ezekben a versekben már nyugodt biztonsággal szól saját hangján. Frappáns verseiben térben és időben kifejeződő szimultán életérzéssel sorakoznak egymás mellé a múlt és jelen, öröm és bánat, boldogság és boldogtalanság érzései, amelyeket a felelősséget érző és felelősen élő ember jövőben bizakodó derüje fog egységbe. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Regiomontanus: Epitome Almagesti, Bécs, Nationalbibliothek

tár 1526-ig a helyén maradt, sőt országos határozat is született, mely kimondotta, hogy a könyvtár az ország dicsőségére készült, és ezért semmit sem szabad elidegeníteni, de Corvin János az országnagyok ellenőrzésével elvihet a maga számára belőle könyveket. Corvin élt is ezzel az engedménnyel.

Szoliman török szultán, miután 1526-ban győzelmet aratott Mohács mellett, Budát és Pestet is elfoglalta

téka

Tokunaga Naoshi

A sötét sikátor

A tíz éve elhunyt nagy japán proletárirónak a 20-as évek végén írott regénye a munkásmozgalom emberformáló hatalmát érzékeltető irodalomban odasorakozik Gorkij és Nexő művei mögé. Az 1926-os nagy tokiói nyomdásztrájk eseményei csak a keretet adják, amelyben súlyos, áldozatokkal követelő harc folyik a japán nagytőke és a szolgálatában álló államhatalmi szervek ellen. A munkáosztály egységét megbontó erők átmenetileg diadalmaskodtak. De az áldozatok ellenére a legjobbak kitartása egy eljövendő győzelem reményességét hordozta magában. A Horizont-sorozatban megjelent könyvet Kemény István fordította. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Molter Károly

Szellemi beháború

Több ezer cikkből kötetnyi válogatás. Az ember arra gondol: mi lett a többivel? A közíró sorsa, hogy cikkeit egyik napig, legjobb esetben hétfőig vitatják, s aztán a könyvtárak névtelenségébe süllyednek. Molter Károly most megérte, hogy régi írásainak újralfelfedezője lehetett. Kevés volna mai hatásukban vizsgálni őket. A Molter-publicisztika valamikor közvéleményt irányított, s hozzájárult ahhoz, hogy közéletünk olyan legyen, amilyen ma. Az író Molter Károlyban ötven éven át nem nyugodott a közíró, s irodalomtörténetünkbe úgy fog átmenni, mint a szó művésze, aki több hangszerezen játszott. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

és a városokat felgyújtotta, de a királyi palotát megkímélte. Ugyanakkor, amint a török történeti források állítják „a nyomorult király kincseit“ lefoglalta, amiből nyilvánvaló, hogy ekkor kerülhettek az első corvinák Konstantinápolyba. A kortársak azonban gyakran beszélnék a könyvtár pusztulásáról, és Oláh Miklós azt írja, hogy „a török részint szétszaggatta (a könyveket), részint az ezüstről (ti. a láncokróll) leszaggatva más célokra szétszórta“. Ennek ellenére a XVI. és XVII. században az volt az általános vélemény, hogy a könyvtár nagyrészt a helyén maradt. Több idegen és magyar tudós vagy fejedelem (Alvinci Péter, Bethlen Gábor, Pázmány Péter) kísérletet tett a könyvtár megtekintésére és megszerzésére, de mindig sikertelenül. A valóság az, hogy a budai palotában a török hódoltság idején is voltak könyvek, de azok nem a Bibliotheca Corvinianából, hanem a káptalani könyvtárból maradtak ott.

A corvinák nem pusztultak el nyomtalanul és háttalanul. A könyvtár dicsősége, a rá való emlékezés ébren tartotta Európa-szerte az érdeklődést iránta és a legértékesebb darabokat Európa fejedelmei igyekeztek megszerezni. Ezért a könyvtár szétszóródott formájában is a közép-európai humanizmus egyik legfontosabb csatornája maradt. Több görög és latin szerzőt a corvinák alapján adtak ki, így például Héliodorosz, Polübiosz, Diodorus, Siculus és mások munkáit.

Ami kevés mű megmaradt, az több mint tíz ország 41 városának 44 könyvtárába került.

Csapodi Csaba idézett tanulmányában részletesen leírja a fennmaradt hiteles corvinákat, és azt is megállapítja, hogy mely kódexek, az eddigi kutatástól eltérően, nem tekinthetők corvináknak. Csapodi szám szerint 180 corvinát ír le. Ezek közül az utolsó a második világháború idején Varsóban pusztult el. Jelenleg a legtöbb Magyarországon (47), Olaszországban (43), Ausztriában (42), a két Németországban (19), Franciaországban (11), Angliában (6), Lengyelországban (5), az Egyesült Államokban (4) van, s ezeken kívül egy-egy példány található Belgiumban, Cseh-szlovákiában és Jugoszláviában.

A fennmaradt corvinák mintegy 650 művet tartalmaznak, ezek egyharmada főként ókori görög szerző, köztük Aiszkhülosz, Arisztotelész, Athenaios, Hésziodosz, Homérosz, Hérodotosz, Platon, Polübiosz, Plutarkhosz, Sztrabon, Szappho, Szophoklész, Tuküdidész, Xenophon és Zonorosz munkái. A latin auctorok közül fennmaradtak Augustinus, Ammianus Marcellinus, Caesar, Cicero, Eusebius, Frontinus, Aulus Gellius, Lucretius, Livius, Plautus, Plinius Maior, Quintilianus, Seneca, Sallustius, Statius, Silius Italicus, Tacitus, Tertullianus művei, hogy a latin klasszicitásnak csak a legnevezetesebb képviselőit említsük.

E néhány adatszerű felsorolás is elegendő annak illusztrálására, hogy a Bibliotheca Corviniana valóban a reneszánszkorú Európa kiapadhatatlan szellemi kincsesbányája, a humanista műveltség egyik leg szebb alkotása volt.

Bodor András